

উচ্চ উৎপাদনক্ষম হাঁহ : খাকী কেম্পবেল

ডাঃ অসীম কুমাৰ শইকীয়া
শ্ৰী গুঞ্জন গগৈ

কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ, খেমাজি
অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়
চিলাপথাৰ

(জনজাতীয় উপ-আঁচনিৰ অধীনত কেন্দ্ৰীয় শুল্ক ভূমি কৃষি গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠান (CRIDA),
ভাৰতীয় কৃষি গৱেষণা পৰিষদ (ICAR) ৰ আৰ্থিক অনুদানত মুদ্ৰিত)

আমাৰ ৰাজ্য তথা দেশৰ জনসাধাৰণে গড় হিচাপত বছৰেকত খাবলৈ পোৱা কণী আৰু মাংসৰ পৰিমাণ অতি কম। বৰ্তমান সময়ত প্ৰতিজন ভাৰতীয়ই বছৰত খাবলৈ পোৱা কণীৰ সংখ্যা মাত্ৰ ৫২ টা যি প্ৰয়োজনীয় সংখ্যাতকৈ (১৮০ টা প্ৰতিজন মানুহৰ বাবে প্ৰতি বছৰে) যথেষ্ট কম। মাংসৰ ক্ষেত্ৰটো প্ৰতিজন নাগৰিকে গড় হিচাপত বছৰি ৫.৫০ কিলোগ্ৰাম মানহে খাবলৈ পায়, যত খাবলৈ পাব লাগিছিল ১১.০০ কিলোগ্ৰাম মাংস। গতিকে দেখা যায় আমাৰ ৰাজ্যত কণী আৰু মাংসৰ চাহিদা আৰু প্ৰয়োজনীয়তা যথেষ্ট আছে। গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ মানুহে হাঁহ-কুকুৰা পালনৰ যোগেদি কণী উৎপাদনত যথেষ্ট অৰিহণা যোগায় যদিও ইয়াৰ দ্বাৰা মুঠ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰাটো সম্ভৱপৰ নহয়। কাৰণ গাঁওবোৰত মানুহে অকল স্থানীয় প্ৰজাতিৰ হাঁহ-কুকুৰাহে পালন কৰে যাৰ বৃদ্ধিৰ হাৰ আৰু কণী উৎপাদন ক্ষমতা ইমান সন্তোষজনক নহয়। ফলস্বৰূপে মানুহৰ শৰীৰত প্ৰটিনৰ প্ৰয়োজনীয়তা অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰয় আৰু পুষ্টিহীনতাত ভোগে। এই প্ৰটিনৰ অভাৱৰ ফলত বিশেষকৈ গৰ্ভাৱতী মহিলা, শিশুক দুগ্ধপান কৰাওতা মাতৃ, বাঢ়ি অহা কণ-কণ শিশু হঁত বিভিন্ন বিভিন্ন ৰোগৰ চিকাৰ হব লগা হয়।

সেয়ে, এনে ধৰণৰ প্ৰটিন পুষ্টিহীনতা দূৰ কৰাৰ কাৰণে গ্ৰাম্যাঞ্চলত পোৱা কম উৎপাদনক্ষম স্থানীয় প্ৰজাতিৰ হাঁহ-কুকুৰাৰ ঠাইত উন্নত জাতৰ খাকী কেম্পবেল (Khaki-Campbell) নামৰ হাঁহৰ জাতিটো পুহিব পাৰে। আনহাতে দেখা যায়, হাঁহ পালন অসমৰ গ্ৰাম্য-জীৱনৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংগ। গাঁওবোৰৰ প্ৰায়বোৰ মানুহৰ ঘৰতে থকা সৰু-বৰ পুখুৰী, খাল, বিল, পিটনি আদিয়ে হাঁহ পালন প্ৰক্ৰিয়া সহজ কৰি তোলে। স্থানীয় ভাবে পোৱা পাতি হাঁহৰ তুলনাত খাকী কেম্পবেল হাঁহৰ কণী উৎপাদন যথেষ্ট বেছি আৰু ইহঁতে অতি কম বয়সতে কণী পৰা আৰম্ভ কৰে। একেধৰণৰ পালন পদ্ধতিৰ দ্বাৰাই আৰু ঘৰ-বাৰীত উপলব্ধ একে খিনি খাদ্য-বস্তুৰ দ্বাৰাই অধিক সংখ্যক কণীৰ উৎপাদন পাব পাৰি। এই প্ৰজাতিৰ হাঁহৰ আকৰ্ষণীয় লক্ষণবোৰ হৈছে —

- (ক) ইহঁতৰ পাখীৰ ৰং মদৰুৱা বা খাকী ৰঙৰ হয়।
- (খ) পাতি হাঁহৰ দৰে ইহঁতক ঘৰৰ চৌহদত ও পুখুৰীত এৰি পুহিব পাৰি।
- (গ) সহজে প্ৰতিকূল পৰিবেশৰ লগত খাপ খুৱাই লব পাৰে আৰু থলুৱা হাঁহৰ দৰেই বেমাৰ প্ৰতিৰোধী ক্ষমতা বেছি।
- (ঘ) পুখুৰীৰ ওপৰত গড়াল বনাই এই হাঁহ পুহিলে মাছৰ বাবে খাদ্য যোগানৰ প্ৰয়োজনীয়তা কমে আৰু কম খৰচত মাছ মাংস আৰু কণীৰ উৎপাদন পাব পাৰি।

হাঁহৰ গড়ালটো সদায় ওখ, ৰদ পৰা আৰু বতাহ চলাচল কৰা ঠাইত সাজিব লাগে। ঘৰৰ বেৰ কেইখন দুইফুট মান উচ্চতালৈকে বাঁহেৰে ডাঠকৈ দি ওপৰৰখিনি জালনাৰে বন্ধ কৰি দিব লাগে। প্ৰতিজনী হাঁহৰ কাৰণে ঘৰটোত ২.৫-৩ বৰ্গফুট ঠাই দিব লাগে আৰু মাছ পালনৰ লগত সন্নিৱিত ভাবে হাঁহ পুহিলে পুখুৰীৰ চাঙিফালে ঘনকৈ জেওৰা মাৰি দিব লাগে যাতে হাঁহখিনি বাহিৰলৈ যাব নোৱাৰে।

এদিনীয়া পোৱালী কিনি আনিলে গড়ালৰ মজিয়াত তুহঁ, কাঠৰ গুৰি, ধানখেৰ আদি পাৰি দি তাৰ ওপৰত ছটি কাপোৰ পৰ্দা দিব লাগে আৰু ঠাণ্ডা দিনত এমাহ মানলৈকে কৃত্ৰিম উম দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। প্ৰথম অৱস্থাত পোৱালীবোৰক সিজোৱা ভাত, চাউলৰ মল আদি দিব পাৰি।

আজি কালি হাঁহ পোৱালীক ব্ৰইলাৰ কুকুৰাৰ ষ্টাৰটাৰ দানা (Starter Feed) পানীৰ লগত মিহলাই এমাহ মান বয়সলৈকে দিব পাৰি। ইয়াৰ পাছত লাহে লাহে শুকান মাছৰ গুড়ি, কেঁচু, শামুক আদি দিব পাৰি আৰু বিল, পুখুৰি, পথাৰ আদিত চৰিবলৈ এৰি দিব পাৰি।

খাকী কেম্পেবেল হাঁহে ২০-২২ সপ্তাহ বয়সৰ পৰা কণী পৰা আৰম্ভ কৰে আৰু এই খিনি বয়সত সিহঁতৰ ১-১.৫ কিলোগ্ৰাম মান ওজন হয়। তেনে সময়তে প্ৰজননৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় মতা-হাঁহবোৰ (৮ জনী মাইকীৰ বিপৰীতে ১ টা মতা) ৰাখি বাকী মতা হাঁহবোৰ বিক্ৰী কৰি দিব পাৰি।

হাঁহৰ খাদ্য :-

হাঁহে বাহিৰত বা মুকলি পথাৰত চৰি থকা সময়ত ঘাঁহ-বন, পোক-পৰুৱা, পথাৰ বা চোতালত পৰি ৰোৱা শস্যৰ বীজ বা গুটি, শামুক, শেলুৱৈ, কেঁচু-কুমটি আদি খায়ে পেট ভৰাব পাৰে। সেয়ে, এনে মুকলি পদ্ধতিৰে পুহিলে হাঁহক বৰকৈ দানা যোগান নধৰিলেও হয়। এনে হাঁহক তুঁহগুৰি, খুদ চাউল, ভাত, ভাতৰ মাৰ আদি পানীৰ লগত মিহলি কৰি দিলেও হয়। আনহাতে কণী পৰা আৰম্ভ কৰাৰ আগৰ পৰা আৰু কণী পাৰি থকা অৱস্থাত হাঁহক পাৰিলে অলপ কেলচিয়াম আৰু ফ্ৰফ্ৰাচৰ যোগান ধৰিলে কোমল খোলাৰ বা খোলা বিহীন কণী পৰাৰ সমস্যা দেখা নাযায়। কেলচিয়ামৰ উৎস হিচাপে শামুকৰ খোলা বা চূণশিলৰ গুৰি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। এনে পদাৰ্থৰ ২-৪ গ্ৰাম মান দৈনিক যোগান ধৰিলে কণীৰ খোলাৰ লগত ওলাই অহা কেলচিয়ামৰ অভাৱ পূৰণ হয়।

হাঁহৰ কণী উমনিৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰোতে মন কৰিবলগীয়া বিষয়ঃ-

- ১। কণীবোৰ অতি ডাঙৰ বা তেনেই সৰু হব নালাগে। কণীবোৰৰ ওজন ৬০-৭০ গ্ৰামৰ ভিতৰত হব লাগে।
- ২। কণীবোৰ সঠিকভাৱে ডিম্বাকৃতিৰ হোৱা আৱশ্যক। ঘূৰণীয়া বা দীঘলীয়া আকৃতিৰ কণী বাচিব নালাগে।
- ৩। সামান্য ভাৱে হলেও ভঙা বা ফটা কণী লব নালাগে।
- ৪। পৰিস্কাৰ চোকোৰাৰ কণীহে নিৰ্বাচন কৰিব লাগে। লেতেৰা কণীবোৰ বিজানুনাশক দ্ৰব্যৰে (যেনে- ডেটল) ভিজোৱা কাপোৰেৰে মোহাৰি পৰিস্কাৰ কৰি লব লাগে।
- ৫। কণী পৰাৰ লগে লগে সংগ্ৰহ কৰিব লাগে আৰু উমনিত দিয়া কণীবোৰ ১৫ দিনতকৈ পুৰণা হব নালাগে।
- ৬। নতুনকৈ কণী উৎপাদন আৰম্ভ কৰা জাক এটাৰ কণী উমনিৰ বাবে লব নালাগে। কণী পৰা আৰম্ভ হোৱাৰ ডেৰ-দুই মাহ পিছৰ পৰাহে কণী লব লাগে।
- ৭। হাঁহজাকত মতা আৰু মাইকীৰ অনুপাত ১: ৮ মান হব লাগে।
- ৮। কণীবোৰ একোটা ঠাণ্ডা আৰু আন্ধাৰ কোঠালীত (বিচনা তলত) কণী থোৱা কাগজৰ ট্ৰেত ভালদৰে সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিব লাগে।

হাঁহৰ বিভিন্ন ৰোগ আৰু প্ৰতিকাৰ ব্যৱস্থা :-

(ক) হাঁহত হোৱা আটাইতকৈ মাৰাত্মক বেমাৰটো হৈছে- হাঁহ প্লেগ বা মহামাৰী (Duck Plague)। ইয়াৰ প্ৰাথমিক লক্ষণবোৰ হৈছে হাঁহবিলাক হঠাৎ মৰিবলৈ ধৰে। আক্ৰান্ত হাঁহবোৰৰ মূৰ, ডিঙি আৰু গা কপিবলৈ ধৰে, পোহৰলৈ ভয় কৰি চকু মুদি থাকে আৰু সেউজীয়া ৰঙৰ পনীয়া শৌচ কৰে।

এই বেমাৰৰ কোনো ফলদায়ক চিকিৎসা নাই। গতিকে বেমাৰ হোৱাৰ আগতেই প্ৰতিষেধক ছিটা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। ইয়াৰ বাবে হাঁহবোৰক ৬ সপ্তাহ বয়সত ডাক প্লেগ ছিটা (Duck Plague Vaccine) দিব লাগে। এই ছিটা হাঁহৰ পাখিৰ তলৰ ছাল ফুটাই ০.৫ মিঃ লিঃ হিচাপত বেজিৰ দ্বাৰা দিব লাগে। এবছৰৰ মূৰত ছিটা পুনৰাই দিব লাগে।

(খ) হাঁহত হোৱা আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বেমাৰ হৈছে- কলেৰা (Duck Cholera)। অস্বাস্থ্যকৰ সেমেকা ও ৰদ নপৰা পৰিবেশত এই বেমাৰ বেছিকৈ হয়। ইয়াৰ লক্ষণবোৰ হৈছে- দানা পানী নোখোৱা, সঘনে পাতল বগা বা হালধীয়া ৰঙৰ পায়খানা হোৱা, নাকৰ পৰা আঠা জাতীয় বিজলুৱা পদাৰ্থ বাহিৰ হোৱা, ঠেঙৰ জোৰা ফুলিবলৈ ধৰি খোজ কাঢ়িব নোৱাৰা হোৱা আদি। অনতিপলমে চিকিৎসা নাপালে আক্ৰান্ত হাঁহবোৰ মৃত্যু মুখত পৰে। লগে লগে এণ্টিবায়’টিক ঔষধ খুৱালে হাঁহে আৰোগ্য লাভ কৰিব পাৰে। প্ৰতিষেধক হিচাপে ডাক কলেৰা ছিটা (Duck Plague vaccine) ডেৰমাহৰ বয়সৰ ওপৰৰ হাঁহক ০.৫ মিঃ লিঃ জোখত পাখিৰ তলৰ ছাল ফুটাই দিব লাগে আৰু প্ৰতি দুমাহৰ মূৰে মূৰে এই ছিটা দি থাকিব লাগে।

(গ) হাঁহত হোৱা পেৰ’চিচ (Perosis) নামৰ বেমাৰ মেংগানিজৰ (Mn) অভাৱত হয়। এনে হলে ঠেঙৰ আঠুৰ অংশটো ফুলি উঠে আৰু ক্ৰমান্বয়ে ধেনুভিৰীয়া হৈ খোজ কাঢ়িব নোৱাৰা হয়। এনে ধৰণৰ লক্ষণ দেখিলে ১ গ্ৰাম মেংগানিজ ১০ কিলোগ্ৰাম দানাৰ লগত মিহলাই খুৱাব লাগে।

(ঘ) তদুপৰি পেলুজনিত ৰোগৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ হাঁহ জাকক ৩ মাহ মানৰ মূৰে মূৰে পেলুৰ ঔষধ, যেনে- এলবমাৰ (Albomar) বা পাইপাৰজিন (Piperzine) নাম ঔষধ আৰু লগতে যকৃত বৰ্দ্ধক (Liver Tonic) খুৱাব লাগে।

সম্পাদনা সমিতি —

সম্পাদক : গুণ্ণন গগৈ, আঁচনি সমন্বয়ক (তত্ত্বাৱধায়ক),
কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ, ধেমাজি

সহঃ সম্পাদক : ড° পল্লৱ কুমাৰ শৰ্মা, মুখ্য বিজ্ঞানী, (AICRPDA),
বিশ্বনাথ কৃষি মহাবিদ্যালয়

: ড° ৰঞ্জিত কুমাৰ সাউদ, সহযোগী সঞ্চালক, সম্প্ৰসাৰণ শিক্ষা সঞ্চালকালয়

: মনোৰঞ্জন গগৈ, বিষয় বস্তু বিশেষজ্ঞ (গাৰ্হস্থ্য বিজ্ঞান)

সদস্য : ডাঃ অসীম কুমাৰ শইকীয়া, বিভা ওজা, বিনীতা কোঁৱৰ, স্বপন কুমাৰ শৰ্মা

অলংকৰণ : বিষ্ণু নাৰায়ণ ফুকন, আঁচনি সহায়ক (কম্পিউটাৰ)

আঁচনি সমন্বয়ক, কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ, ধেমাজিৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ও প্ৰচাৰিত